

VERSLAG 3^E VERGADERING EXPERTGROEP

Versie 28 januari 2022

datum 21 december 2021
tijd 15.00 uur tot 17.00 uur
onderwerp Gezondheidseffecten windturbines

De voorzitter van de expertgroep opent de vergadering en introduceert de agenda voor de bijeenkomst. De agenda is als volgt:

1. Verklaring omtrent belangen en verslag vorige bijeenkomst
2. Mededeling beoogde afstandsnorm windturbines in Regeerakkoord
3. Brief voorzitter van de klankbordgroep
4. Gespreksnotitie kwaliteit van wetenschappelijk onderzoek en bewijs

1. Verklaring omtrent belangen en verslag vorige bijeenkomst

Het secretariaat heeft nog niet van alle leden van de expertgroep de verklaring omtrent belangen ontvangen. Er wordt afgesproken dat dit z.s.m. wordt nagestuurd, waarna het secretariaat alle verklaringen per mail rondstuurt.

Eén van de leden van de expertgroep heeft al gereageerd op het conceptverslag van de bijeenkomst op 7 december jl. De andere leden kunnen nog per mail reageren op het verslag.

2. Mededeling beoogde afstandsnorm windturbines in Regeerakkoord

Onderstaande uitspraak in het regeerakkoord was aanleiding om binnen de expertgroep te bespreken wat dit betekent voor het Amsterdamse proces.

“Er komen heldere afstandsnormen voor de bouw van windmolens op land en we stimuleren (financiële) participatie van omwonenden om het draagvlak te versterken. Gezien de schaarse beschikbare ruimte zetten we vooral in op grootschalige installatie van zonnepanelen op daken, inclusief normering. Zonnepanelen op land staan we alleen toe, als multifunctioneel gebruik van dat land mogelijk is, bijvoorbeeld op rijksgronden”

Op dit moment is Arcadis bezig met een onderzoek voor het Rijk waar twee van de leden van expertgroep tevens bij betrokken zijn. Het rapport van Arcadis wordt begin maart opgeleverd aan de Kamer. Daarnaast moet het RIVM half februari uitsluitsel geven over de nut en noodzaak van aanvullend onderzoek naar gezondheid en windturbines.

De voorzitter van de expertgroep is benieuwd hoe het landelijke proces het werk van de expertgroep beïnvloedt.

- ▶ Eén van de leden van de expertgroep geeft aan dat het in beeld brengen van de gezondheidseffecten van windturbines in principe onafhankelijk gedaan kan worden van de normen die de overheid daar overheen legt.
- ▶ De voorzitter geeft aan dat de expertgroep ook gevraagd is wat zij van de huidige normen vindt en welke (nieuwe) normen vervolgens passen bij de in beeld gebrachte gezondheidseffecten.

- ▶ Een ander lid van de expertgroep geeft aan dat het tegelijkertijd zo kan zijn dat de overheid dusdanig strenge normen voor afstand stelt dat het in beeld brengen van gezondheidseffecten überhaupt niet meer nodig is omdat de effecten bij deze normafstand verwaarloosbaar zijn.

De voorzitter van de expertgroep vraagt zich af wat het nut van het werk van de expertgroep nog is nu de Rijksoverheid binnenkort met nieuwe regels komt.

- ▶ Eén van de leden van de expertgroep stelt dat wat de expertgroep doet iets anders is, namelijk: wat zijn de gevolgen voor gezondheid? We kijken breder dan wat het rijk nastreeft met de normering. In de praktijk zal het al of niet optreden van een gezondheidseffect afhangen van de normen die gesteld gaan worden.
- ▶ De voorzitter geeft aan dat we oorspronkelijk gevraagd waren om naar oude, door de Raad van State "tussen haken geplaatste", normen te kijken. Doen we niet een te grote broek aan als expertgroep als we wat gaan vinden van nieuwe normen?
- ▶ Een ander lid van de expertgroep geeft aan dat hij het zinvol zou vinden om de huidige situatie en het landelijke proces richting de gemeente te signaleren en te bespreken of de opdracht van de expertgroep nog wel zinvol is.
- ▶ De andere leden van de expertgroep ondersteunen dit voorstel.

De voorzitter geeft aan dat er drie varianten zijn waar zij met de gemeente op kunnen uitkomen: de expertgroep geeft haar opdracht terug; de expertgroep schort haar werkzaamheden op tot de landelijke normen er zijn; en de gemeente heeft goede redenen waarom de expertgroep wel door moet gaan.

- ▶ Eén van de leden van de expertgroep geeft aan dat het wel van belang is dat rekening wordt gehouden met het werk dat de klankbordgroep al heeft gedaan. Een deel van de vragen zou de expertgroep nog kunnen beantwoorden. Tegelijkertijd is het ook een mogelijkheid om alle zorgen en vragen vanuit dit Amsterdamse proces mee te geven aan de personen die bezig zijn met het proces op rijksniveau.
- ▶ Verder benoemt één van de leden van de expertgroep dat in maart enkel nog de bouwstenen voor de plan-m.e.r. er zijn. De normen worden pas in de plan-m.e.r. zelf vastgesteld, dat duurt nog minimaal anderhalf jaar.
- ▶ De voorzitter beaamt dat het goed is om bovenstaande punten mee te nemen in het gesprek met de gemeente als opdrachtgever.

3. Brief voorzitter van de klankbordgroep

De voorzitter van de expertgroep licht toe dat de voorzitter van de klankbordgroep hem een brief heeft gestuurd met enkele verzoeken vanuit de klankbordgroep, namelijk:

1. Hoe kijkt de expertgroep naar het document van 20 pagina's met zorgen en vragen vanuit de klankbordgroep?
2. Zou de expertgroep, om vertrouwen te winnen, aan de klankbordgroep willen tonen hoe zij met een zogenoemd proefthema 'volkstuinten' zouden omgaan?
3. Vindt de expertgroep het goed als de klankbordgroep als buitenring meeluistert met het gesprek in de expertgroep?

Alle leden in de expertgroep zien in dat er wantrouwen bestaat bij de klankbordgroep, maar het is de vraag wat de oorzaak is van dit wantrouwen en of de expertgroep dit kan wegnemen. De leden van de expertgroep geven aan dat zij ervoor openstaan om kennis te maken met de klankbordgroep. De voorzitter van de expertgroep stelt daarom voor om de volgende reactie aan de voorzitter van de klankbordgroep te sturen:

Nu er vanuit de klankbordgroep nog aanvullend vragen leven over de wijze waarop wij tot ons advies komen, zijn wij graag bereid nog een keer als voltallige expertgroep met de leden van de klankbordgroep te spreken. Dat zou kunnen aan het begin van onze komende vergadering op woensdag 19 januari as (aanvang 14.00 uur). Daarnaast wisselen wij als expertgroep graag met de klankbordgroep van gedachten over ons advies, wanneer dat in concept gereed is.

De beraadslagingen van de expertgroep zijn het meest waardevol als het een vrije en open gedachtewisseling in een veilige omgeving is. Wij voelen daarom niet voor een buitenring bij onze beraadslaging. Wel zullen de verslagen van de expertgroep na afloop openbaar worden gemaakt. Ook voelt de expertgroep niet voor één thema dat als proef wordt voorgelegd. Dat zou strijdig zijn met de onafhankelijkheid van de expertgroep en doet af aan de samenhang die bestaat tussen de verschillende te behandelen aspecten en onderwerpen.

Voor de doorloop van ons proces is het nu van belang dat de klankbordgroep aangeeft of zij nog zorg- en vraagpunten heeft, naast de zeven reeds door ons geïdentificeerde punten. Wij nodigen jullie uit om zoals eerder besproken op korte termijn te komen met een beperkt aantal aanvullende punten waar de expertgroep zich over kan buigen.

Alle leden van de expertgroep zijn akkoord met bovenstaande reactie.

4. Gespreksnotitie kwaliteit van wetenschappelijk onderzoek en bewijs

Naar aanleiding van het gesprek tijdens de vorige bijeenkomst heeft het secretariaat een beknopte notitie geschreven. Hierin staat beschreven hoe twee wetenschapstakken de kwaliteit van onderzoek en bewijs benaderen. Op basis van de notitie vindt een gesprek in de expertgroep plaats.

- ▶ Eén van de leden van de expertgroep geeft aan dat hij het van belang vindt dat ieder onderzoek scherp geanalyseerd wordt en wordt gekeken of op basis van de onderzoeksmethodiek de juiste conclusies zijn getrokken. In de het rapport van het RIVM wordt dit onvoldoende gedaan. Dit expertgroeplid stelt daarom voor dat de expertgroep zelf alle bestaande onderzoeken analyseert en zich niet baseert op bestaande overzichtsreviews. Het gaat volgens hem om het vaststellen van causale relaties tussen windturbinegeluid en gezondheidseffecten. Het is dan van belang om de onderzoeken in te delen in verschillende categorieën van kwaliteitsniveau. Daarbij is voor hem het uitgangspunt dat dwarsdoorsnede onderzoeken een erg lage categorie van wetenschappelijk bewijs vormen en prospectief cohortonderzoek een van de hoogste. Volgens hem kunnen op basis van dwarsdoorsnede-onderzoeken geen onderbouwde uitspraken gedaan worden over de relatie tussen windturbines en gezondheid. Ook gaat hij ervan uit dat men in principe geen handelingen mag uitvoeren die schade aanrichten aan de gezondheid van individuele burgers.
- ▶ De andere leden van de expertgroep kunnen zich hier niet in vinden. Zij geven aan dat bij epidemiologisch onderzoek nou eenmaal beperkt tot geen gerandomiseerd onderzoek beschikbaar is, omdat dit in deze praktijk niet uitvoerbaar is. Bij ingrepen in gebouwde omgeving en publieke gezondheidszorg moet je je daarom baseren op onderzoeken (o.a. dwarsdoorsnede) die (soms) geen causale relatie kunnen aantonen. De reviews van de WHO en het RIVM geven een overzicht van de huidige stand van milieukundig gezondheidsonderzoek over windturbines en reflecteren de inzichten van de internationale onderzoeksgemeenschap. In deze reviews is aangegeven wat de gehanteerde onderzoeksmethodiek van een onderzoek is, van welke kwaliteit het onderzoek is en welke uitspraken op grond daarvan gedaan kunnen worden. Volgens de andere leden van de expertgroep moeten deze reviews de basis vormen voor het werk van de expertgroep. Wel kunnen individuele bevindingen en conclusies gericht ter discussie gesteld worden op basis van gerichte vragen of zorgen. Deze expertgroepliden gaan er daarnaast van uit

dat het gezondheidseffect en de ervaren hinder bij ruimtelijke ingrepen vaak niet nul kunnen zijn. Wel streeft de overheid vanuit de publieke gezondheidzorg er naar de gezondheidseffecten zo goed mogelijk in beeld te brengen en de bevolking in den brede zo goed mogelijk te beschermen tegen deze effecten. Dat gaat in afweging met andere belangen, zoals maatschappelijke baten en de gezondheidsvoordelen van een ingreep.

- ▶ Het eerste lid van de expertgroep brengt hiertegen in dat hij vindt dat de expertgroep gezondheidseffecten moet beoordelen door onderzoeken uit een hogere categorie van wetenschappelijk bewijs zwaarder mee te laten wegen. Volgens hem is een dergelijke exercitie in de onderzoeken van de WHO en het RIVM niet gedaan.

De voorzitter van de expertgroep constateert dat binnen de expertgroep het bestaande onderzoek op verschillende manieren wordt geïnterpreteerd. Echter, het eerste voorstel om alle onderzoek te analyseren vraagt (veel) meer tijd en inzet van de expertgroep dan is voorzien in de huidige werkwijze. Hij stelt voor om aan het begin van het advies van de expertgroep deze verschillende zienswijzen te verwoorden. In dat geval plaatst de expertgroep haar aanbevelingen in het licht van de waarschuwing vooraf. Wel zal zij dan aanbevelingen doen die voortborduren op het onderzoek dat op dit moment internationaal beschikbaar is.

- ▶ Twee leden van de expertgroep kunnen zich hierin vinden, maar het derde lid van de expertgroep is het hier niet mee eens. Hij stelt voor om voor de volgende vergadering een notitie aan te leveren. In deze notitie zijn, als voorbeeld, de onderzoeken voor het thema 'gezondheidseffecten voor kinderen' geanalyseerd en beoordeeld naar categorieën van onderzoek.

De voorzitter van de expertgroep gaat akkoord met dit voorstel wat betekent dat het gesprek hierover in de volgende vergadering wordt voortgezet.